

Vznik a charakter moderní společnosti

LITERATURA:

Foucault, M. *Dohlížet a trestat*, Praha: Dauphin, 2000.

Foucault, M. *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofia, 2005.

Gelner, E. *Podmínky svobody*. Brno: CDK, 1997.

Keller, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon, 2004.

Keller, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon 2001.

Simmel, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Slon, 1997.

Soubigou, A. *Tomáš Garrigue Masaryk*, Litomyšl: Paseka, 2004.

PŘECHOD

Způsoben mnoha faktory navzájem se podmiňujícími
➔ nelze určit událost, která změnu spustila

FAKTORY:

- uvolnění stavovských principů
  - i. vnitřní diferenciací stavů (př. sedláci – sedláci, čeledí, nádeníci, vesničtí řemeslníci, domácí dělníci)
  - ii. změna statusu – především ve městech (chudí řemeslníci -> možnost zbohatnutí -> stávají se patricijí města)

PŘECHOD

- vznik centralistických států, upravující moc šlechty, lénních pánů – snaha vytvořit vztah vládce poddaní, a tak pomalu proměňující lénní systém
  - i. monopolizovat sociální regulaci
  - ii. monopolizovat a sjednotit soudní výkonnou a zákonodárnou moc
  - iii. podřídít vše centrálnímu daňovému systému
  - iv. centralizace jedné státní policie
  - v. vznik stálé státní armády →

PŘECHOD

- ➔ zmenšení moci lokálních pánů nad pracujícími
- snaha celoplošně regulovat cechovní pravidla (rozbití moci cechů)
- manufakturní výroba se mění na tovární
- změny v zemědělství (více a lešpích strojů)
- uvolnění velké části obyvatelstva z připoutání k půdě
- větší uvědomění si individuality

PŘECHOD

(Keller, 1997, s. 12–24)

- migrace do měst
  - dělníci (x žebřáků, tuláků) trpění jako nutná součást vznikajícího systému
  - GENERALIZACE TRHU
- zánik stavů a vznik pružnější stratifikace –
TŘÍDY

OSNOVA NÁSLEDUJÍCÍ ČÁSTI

TRH

INDIVIDUALIZACE / NIVELIZACE

PENÍZE

DISCIPLINACE

NÁROD

TRH

(Keller, 2001, s. 14–19)

V tradiční společnosti – města, správní oblasti, pomalé propojování (dálkový obchod), mimo trh stojí mnoho produktů konzumováno v domácnosti i hlavní masa pracovní síly – sedláci.

V moderní – naprosté propojení původně oddělených trhů – tzv. GENERALIZACE TRHU

hlavní znak: vše podléhá trhu – i půda!!

– i pracovní síla

TRH

(Keller, 2001, s. 14–19)

Karl Polanyi (1886–1964)

Velká transformace

TRADIČNÍ

- ekonomika tradiční spol. vzniká z institucí – rodina, náboženství, vesnická pospolitost
- tradiční společnosti – příbuzensví, později stavy řídí společnost (stavy = zjednodušené příbuzenství ve společnostech, kde nelze určit příbuznost)

MODERNÍ

- přeměna práce a půdy ve zboží, dříve mimo → nemohl se rozšířit trh na oblasti zemědělské výroby (70% vší produkce)
- poptávka po pracovní síle, cena pracovní síly (mzda)
- nemajetná osoba musí prodat svoji práci, aby se mohla uživit

TRH

(Keller, 2001, s. 14–19)

- moderní společnost ekonomika utváří a proměňuje instituce – rodina, stát, náboženské denominace
- objevuje se dělba práce, disponování půdou, organizace výroby
- k osamostatňování trhu za dohledu státu
- vznik národních trhů, stát vnutil společnosti tržní organizaci výroby čistě z mocenských důvodů (podobné jako u Fontany)
- v rovině ideologie – legitimace tržní organizace pomocí ideologie emancipace individuů
- stavy jsou nahrazeny třídami, práva a povinnosti se řídí movitostí a možnostmi prodávat vlastní či kupovat cizí práci

INDIVIDUALIZACE / NIVELIZACE

(Keller, 2004, 338–343; Simmel, 7–33, 132–157)

Georg Simmel (1858–1918)

Sociální diferenciacce

- tradiční společnosti byly navzájem velmi různé, ale uvnitř velice homogenní (všichni byli stejní, neexistovalo soukromí v našem slova smyslu, člověk byl pevnou součástí skupiny)
- moderní společnost – jedinec se individualizuje, vytrhává se z jedné skupiny, zapojuje se do skupin jiných, žádná skupina si nemůže činit nárok na celou jeho osobnost
- to vyžaduje ale **nivelizování** komunit (skupin), musejí mít **jisté vlastnosti stejné**

INDIVIDUALIZACE / NIVELIZACE

(Keller, 2004, 338–343; Simmel, 7–33, 132–157)

- stále větší počet vztahů mezi lidmi → širší prostor pro vlastní, individuální jednání → NUTNÉ aby existovalo něco, co propojí všechny skupiny a individua
  - → peníze a změna společnosti s penězi spjatá
  - → obecná disciplinace společnosti
  - → národní komunita (stmelující různé skupiny)

PENÍZE

(Keller, 2004, 338–343; Simmel, 7–33, 132–157)

- To, co se směňuje = hodnota jedné věci za druhou
- Kdekoli byl systém směňování příliš složitý => nějaký směnný prostředek – zlato, drahokami, vzácné nádoby
- Ale to příliš nepružné =>

PENÍZE

- velice pružný nástroj pro vyjadřování hodnoty – nejdříve kryté hodnotou kovu (měďáky, stříbrňáky, zlaťáky), později zlatem ve zlatých rezervách, později hodnověrnou měnnou (dolar), dnes přechod na zcela fiktivní hodnotu měřenou důvěrou
- Peníze se staly formou sociálních vztahů, reprodukují se vzájemnými inreakcemi

PENÍZE

(Keller, 2004, 338–343; Simmel, 7–33, 132–157)

AMBIVALENTNOST PENĚŽ

- **umožňují mnohost vztahů**, osvobozují i historicky ke zmnožení těchto vztahů, je-li něco vyjádřeno univerzálním prostředkem navazovat vztahy na velkou vzdálenost
  - př. 1) ve chvíli, kdy může po Josefinských reformách sedlák platit penězi pánům stává se na nich nezávislý,
  - 2) žena, která si vydělává stává se pro muže i ekonomickým partnerem, není závislá atd.)

- **umožňují zcela mechanicky vyjádřit zcela přesně své přání (ovšem jen co se týče kvantity „za kolik“)**
  - př. 1) kolik si cením jihoafrického vína
  - 2) cením svoji manžela /manželku (předmanželské smlouvy)

PENÍZE

(Keller, 2004, 338–343; Simmel, 7–33, 132–157)

- peníze se vsunuli mezi jednoho sociálního aktéra a druhého
např. sedláka a pána, berně se mění v daně, osvobození)
- stejně tak se ale vsunuly i mezi další vztahy, které má jednatlivec k druhým i k sobě

*„... Peníze vsunují mezi člověka a jeho přání ...usnadňující mechanismus...
vzbuzují [tak] iluzi všech dalších věcí lze dosáhnout snadněji. Čím blíže
je však štěstí, tím více roste touha po něm. Nejžhavější touhu a vášně
totiž nevzbuzuje to, co je nám absolutně vzdáleno... nýbrž něco, co
nemáme a přitom se zdá – jak se to děje právě díky peněžní organizaci
– že chvíle, kdy to budeme mít, je blíž a blíž...“*

(Simmel, s. 19–20)

DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

Dalším prostředkem nivelizace individuí je
DISCIPLINACE

Michel Foucault (1926–1984) *Dohlížet a trestat*

- hlavní myšlenka – ukázat pomocí dobových textů a architektury, jak se vyvinulo zcela nové myšlení o společnosti
- důvod disciplinace, velké pohyby společnosti, (to, co bylo typické jen pro 20% je najednou typické pro 80%)

Knihy začíná citacemi

- 1) z 1757 – umučení královraha Damiena (s. 34–36)
- 2) z 1815 – denní řád Ústavu pro mladé vězně (s. 36–38)

DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

- ukázat, že za změnou trestání nebyla pouze osvícenská snaha o humanizaci, ale celkový přístup k člověku
- člověk má být vychován, disciplinován
- stát je tu od toho, aby na to dohlížel → proto ve věcech, které má stát na starost – penalitní (trestný) systém, armáda, nemocnice, blázince, chudobince a školství se projevuje disciplince
- nejdůležitějšími oblastmi sociálního života, masivní snaha po nivelizaci individuí
- nutnost v době, kdy jiné prostředky, např. stavovský systém práv a privilegií, přestaly platit

DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

➤ i trestání se zařazuje do tohoto systému, už nemá být odstrašující podívanou, ale nápravou

➤ tresty zasahují duši

„...‘Aby trest vyvolal účinnek, který se od něj očekává, postačí, když újma, kterou způsobuje, převýší prospěch, jež viník ze zločinu čerpal’...“ (s. 146)

➤ vzpomínka na bolest, na utrpení zajetí může sloužit jako prevence

VĚZENÍ, KASÁRNA, NEMOCNICE, ŠKOLY, (+ TOVÁRNY)

➤ ve všech těchto institucích podobné metody dohledu a nápravy

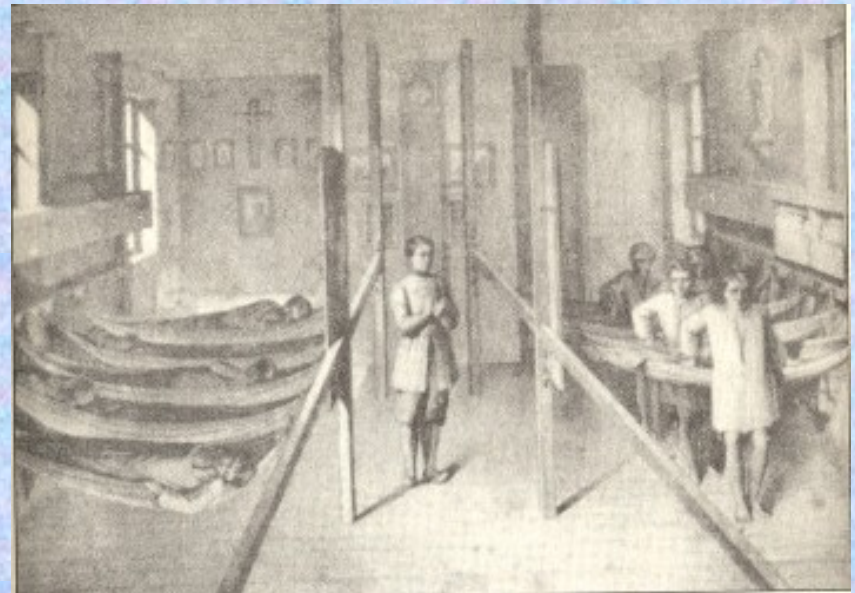
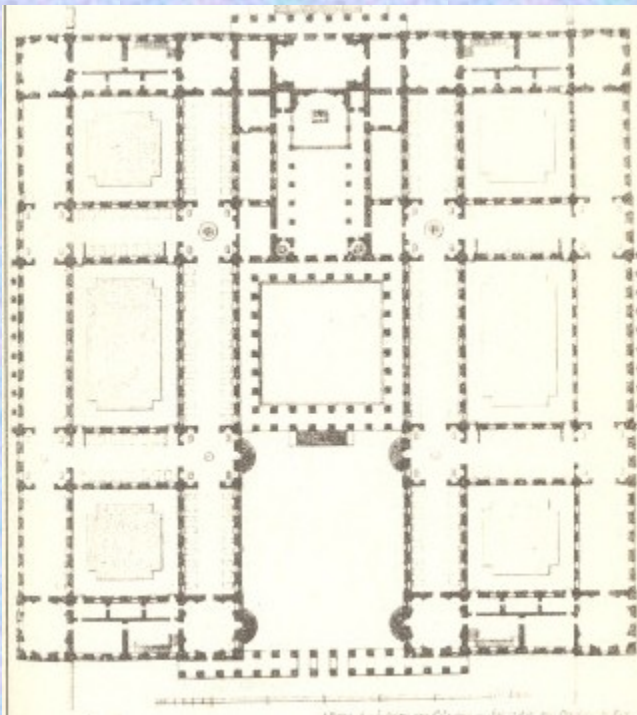
DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

Prostorová organizace

- 1) rozmístění subjektů (vězňů, žáků, nemocných)
  - takové, aby byl možný jednoduchý dohled → rozmístění do řad, čtverců, obvodů

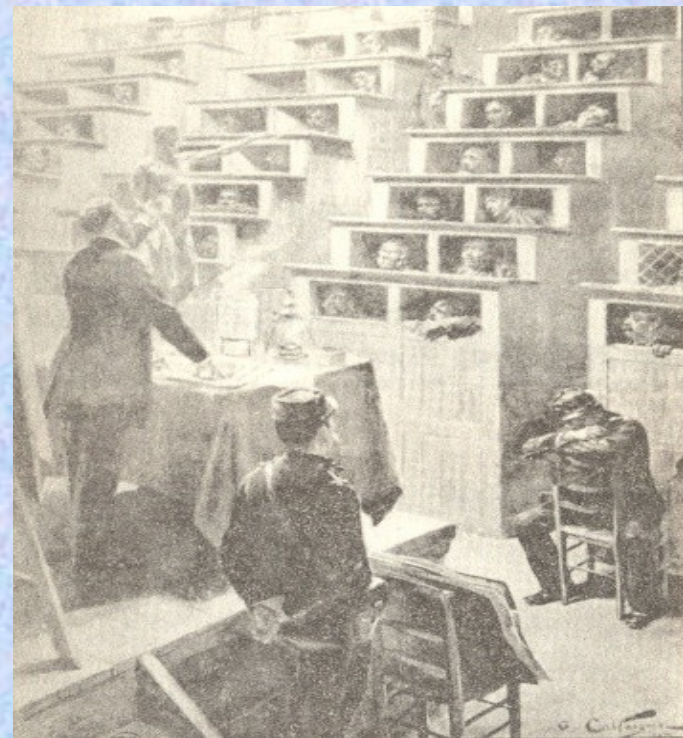
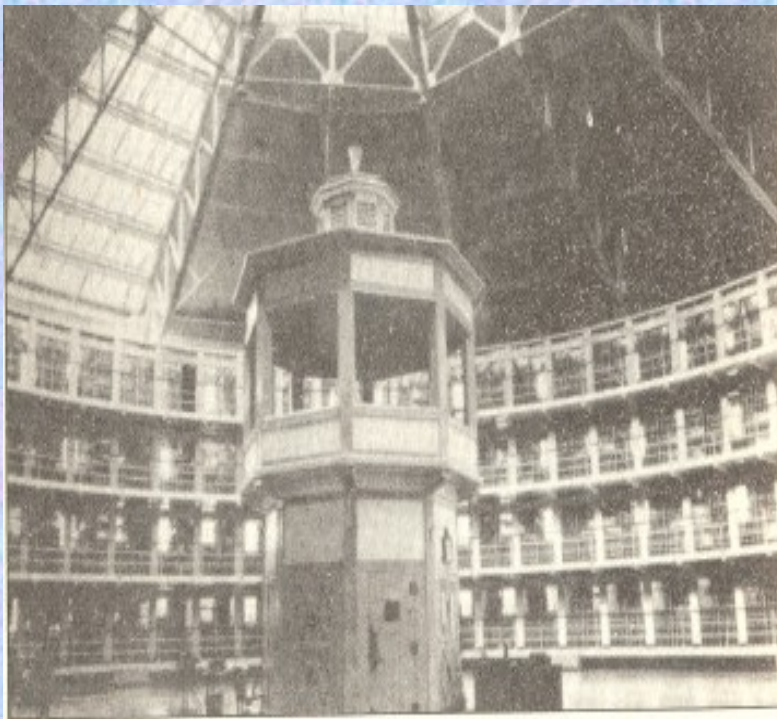
obr.

DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

- 2) rozmístění dohlížejcích
  - nejlépe panoptiální pohled

DISCIPLINACE SPOLEČNOSTI

(Foucault, 2000)

NORMALIZAČNÍ SANKCE

- jejím cílem = redukovat odchylky →
  - trest sankce, která má zamezit opakování odchylky
- (**paradox**: společnost, která si cení vyjímčnosti, je prostoupena sankcemi, které potírají odchylku, výjimku, jinakost)
- nejvýznamnější součást trestu = osvojování obejitého zákona
tzn. opakování, dril, např. odříkávání katechismu, opisování zákona, dril na apelplacu (pozůstatek: „Opiš stokrát: Nebudu zlý ke spolužákům.“)
  - závěr = přezkoušení
– v nemocnicích vizity

NACIONALISMU (Gellner, 1997)

MOBILITA, ZMĚNA => NA ÚROVNI STÁTU

- nutná reakce státu – rychlé prostředí

MOBILITA => NA ÚROVNI JEDNOTLIVCE

- * tzv. „modulárního / sektorového člověka“
- schopný komunikace, přebírání rolí, volnost ve vztazích k druhým
- pozitiva: závazky se plní na základě racionálního ohodnocení, není potřeba rituál → * sekulárního státu
- negativum: do úvahy se bere jen jeden či málo problémů – fragmentarizace lidského života
- **nutná standardizace**, aby se společnost nerozpadla

NACIONALISMU (Gellner, 1997)

STANDARDIZACE →

1. OBČANSKÁ SPOLEČNOST – racionální soužití na základě pravidel
2. NACIONÁLNÍ STÁT – emocionální soužití, nahrazuje intenzitu tradičních skupin

STÁT má monopol na definici tmelící „vysoké kultury“

ALE VZTAH MEZI STÁTEM A NÁRODEM SE RŮZNIL

NACIONALISMU (Gellner, 1997)

1. atlantská oblast (Španělsko, Velká Británie, Francie, Nizozemí) – existovaly homogenizované kultury a silný stát
2. oblast bývalé Svaté říše římské (německé země, italské státy) – homogenizovaná kultura, čekající na * silného státu
3. přibližně oblast Rakouska-Uherska – příliš mnoho kultur, na relativně malém území, po rozpadu R-U vznik nacionálních států s příliš mnoha etnickými a národnostními menšinami
4. východ Evropy – vznik nenárodní pseudonáboženské ideologie, která přišla s jiným prvkem (mnohem více dogmatickým a ideologickým) standardizace